

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 17ΗΣ ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1980

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ε. ΜΥΛΩΝΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΙΑΤΡΙΚΗΣ.— **‘Ο πάπυρος του ‘Ανώνυμου γιατροῦ (Λονδίνου),
ὕπὸ Νικ. Κ. Δούρου***

‘Ο κ. Χ. Τούλ, γνωστὸς στὴν ‘Ακαδημία ἀπὸ προηγούμενες ἀνακοινώσεις καὶ πραγματεῖες ποὺ ἔχουν ἤδη δημοσιευθεῖ, καὶ κάτοχος τοῦ ‘Αριστείου ‘Επιστημῶν 1980, ὑποβάλλει μιὰ νέα μελέτη γιὰ τὸν πάπυρο τοῦ «‘Ανώνυμου» λεγόμενου γιατροῦ τοῦ Λονδίνου ἐπειδὴ στὰ 1890, τὸ Βρεταννικὸ Μουσεῖο ἀπόκτησε τὸν ἱατρικὸ αὐτὸ πάπυρο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο χωρὶς τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα ‘Ο γνωστὸς ἐλληνιστὴς G. Kenyon δημοσιεύει τὸν πάπυρο τὸ 1892 μὲ συμπληρώσεις καὶ σχόλια. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς ‘Ιατρικῆς ἔδειξαν πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν πάπυρο, γιατί περιεῖχε μεγάλα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ χαμένα ἱατρικὰ κείμενα τοῦ Μένωνα, συνεργάτη τοῦ ‘Αριστοτέλη. Γι’ αὐτὸ ἄλλος γνωστὸς ἐλληνιστὴς ὁ H. Diels, τὸ 1893 δημοσιεύει σὲ νέα πιὸ συμπληρωμένη ἔκδοση τὸν ἴδιο πάπυρο. ‘Ακολούθησε μεγάλη συζήτηση ἀπὸ τοὺς Ilberg, Friedrich, Wellmann καὶ ἄλλους. Τὸ 1898 ὁ πάπυρος μεταφράζεται στὰ γερμανικὰ ἀπὸ τοὺς Beck καὶ Spaeth. Καὶ μονάχα τὸ 1968 ἀκολουθεῖ ἡ ἀγγλικὴ μετάφραση ἀπὸ τὸν Jones, ποὺ ἀναδημοσιεύει τὸ κείμενο τοῦ Diels, μὲ λίγες νεώτερες διορθώσεις. Κατὰ τὸν κ. Τούλ, ὁ πάπυρος, ἐπειδὴ ἐκφράζει τὴ γνώμη τοῦ ‘Αριστοτέλη γιὰ τὴν προαριστοτελικὴ ‘Ιατρικὴ στὴν ‘Ελλάδα, εἶναι ἔργο ἀπαραίτητο σὲ κάθε ἱστορικὸ τῆς ‘Ιατρικῆς. Γι’ αὐτὸ ὁ κ. Τούλ παρουσιάζει τὸ κείμενο αὐτὸ μὲ ἀρκετὲς νέες συμπληρώσεις καὶ σχόλια, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐφοδιάζει μὲ ἐλληνικὴ μετάφραση

* N. C. LOUROS, **The London papyrus of the anonymous physician.**

στή δημοτική, για να είναι προσιτό σε κάθε μελετητή. Συνάμα εκφράζει την ἐλπίδα καὶ τὴν παράκληση νὰ δημοσιευθεῖ στὶς πραγματεῖες τῆς Ἀκαδημίας, ἐφόσον βέβαια κριθεῖ ἄξιο γιὰ τοῦτο.

Ὡς εἰσηγητὴς τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Τούλ, δὲν θὰ ἀσχοληθῶ μὲ τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα ποὺ θέτει ὁ πάπυρος καὶ ποὺ ἀνήκει στὴ σφαῖρα τῶν φιλολόγων. Ἀποτελεῖται ἀπὸ 1914 στίχους, μοιρασμένους σὲ 39 Φύλλα καὶ τελειώνει ἀπὸτομα στὴ μέση ἀπὸ μιὰ φράση. Ἡ γλώσσα του φαίνεται, βέβαια, παράξενη στὸν ἀττικιστὴ, γι' αὐτὸ καὶ κατακρίνεται αὐστηρὰ ἀπὸ τὸν Diels. Ἀδικα ὅμως, κατὰ τὸν Τούλ, γιατί, ὅπως νομίζει, ὁ Diels συγχέει τὸν συγγραφέα μὲ τὸν ἀγράμματο ἀντιγραφέα τοῦ παπύρου. Ὁ κ. Τούλ νομίζει δηλαδὴ πὼς ὑπάρχουν πειστικὰ στοιχεῖα, ὅτι τὸ κείμενο εἶχε ὑπαγορευθεῖ σὲ πολλοὺς μαζὶ ἀντιγραφεῖς, γιὰ νὰ κυκλοφορήσει σὲ πολλὰ ἀντίγραφα. Ὁ ἀντιγραφέας ὅμως δὲν στάθηκε ἱκανὸς νὰ κατανοήσῃ τὸ κείμενο καὶ ἴσως γι' αὐτὸ ἐγκαταλείπει στὴ μέση τὴν προσπάθειά του. Ὁ πάπυρος ἔχει γραφεῖ τὸ δεύτερο αἰῶνα μ. Χ. Ὁ τελευταῖος γιατρὸς ποὺ ἀναφέρεται εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος Φιλαλήθης. Φαίνεται πὼς ὁ «Ἀνώνυμος» δὲν ἔχει συμβουλευθεῖ τὰ Ἰατρικὰ τοῦ Μένωνα, ἀλλὰ μᾶλλον τὰ Ἀρέσκοντα τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ ὁποῖα καὶ χρησιμοποιεῖ. Κατὰ τὸν Wellmann, φαίνεται πὼς ὁ συγγραφέας τοῦ παπύρου ἦταν ὁ Σωρανός. Στὰ ἐπιχειρήματά του ἀναφέρει μιὰ φράση τοῦ Γαληνοῦ ποὺ σύμφωνα μ' αὐτή, ἓνας μεθοδικὸς ἐπαινεῖ τὸν Ἡρόφιλο γιατί εἶπε, πὼς μονάχα τὰ φαινόμενα εἶναι πρωταρχικά, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Ἐρασίστρατο ποὺ δεχόταν γιὰ πρωταρχικά καὶ τὰ ἄδηλα. Ἡ ἴδια ὅμως φράση ἀπαντᾷ καὶ στὸν «Ἀνώνυμο». Ὡστόσο, ἡ ἀπόδοση τοῦ πάπυρου στὸν Σωρανὸ παραμένει ἀκόμα ἀνεπιβεβαίωτη.

Ὁ πάπυρος ἀρχίζει μὲ λεπτομερειακὴ ὁρολογία γιὰ τὰ νοσήματα καὶ τὰ συμπτώματά τους. Ὑστερα ἀκολουθοῦν τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Μένωνα, ποὺ ξεχωρίζουν τοὺς γιατροὺς ἀπὸ τοὺς φιλόσοφους σὲ δύο ομάδες, ἀνάλογα μὲ τὴν αἰτιολογία ποὺ ἀποδίδουν στὰ νοσήματα. Οἱ περισσότεροι γιατροὶ τοποθετοῦνται στὴν πρώτη ομάδα, καὶ μεταξύ τους ὁ Εὐρυφῶν, ὁ Ἴπποκράτης καὶ ἄλλοι. Μερικοὶ ἀνάμεσά τους ἀναφέρονται γιὰ πρώτη φορὰ. Στὴ δεύτερη ομάδα ἀνήκουν δύο φιλόσοφοι, ὁ Πλάτων καὶ ὁ πυθαγορικὸς Φιλόλαος, καθὼς καὶ τέσσερις γιατροί, καὶ μεταξύ τους ὁ Πόλυβος γαμπρὸς τοῦ Ἴπποκράτη καὶ ὁ σύγχρονος μὲ τὸν Πλάτωνα, Φιλιστίων. Ἡ ομάδα αὐτὴ ὑποστηρίζει πὼς τὰ νοσήματα παράγονται ἀπὸ διαταραχὰς στὴ μίξη τῶν στοιχείων ἢ τῶν ποιοτήτων τους, ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα. Ἐνῶ ἡ πρώτη ομάδα πιστεύει σὲ κατάχρηση τῆς τροφῆς ἢ σὲ κακὴ μίξη τῶν χυμῶν. Ἀναφέρεται ὁ Πόλυβος, γιατί τόσο ὁ Ἀριστοτέλης, ὅσο καὶ ὁ Μένων τὸν θεωροῦν συγγραφέα τοῦ περὶ Φύσιος τοῦ Ἀνθρώπου, τοῦ Ἴπποκράτη — ὅπου

περιγράφεται ή θεωρία για τούς τέσσερις χυμούς (αἷμα, φλέγμα, κίτρινη καὶ μελανή χολή). Ἀντίθετα οἱ ἀλεξανδρινοὶ γιατροὶ τὸ θεωροῦν αὐτούσιο ἔργο τοῦ Ἱπποκράτη. Ἐξάλλου ὁ Μένων (καὶ κατὰ συμπέρασμα ὁ Ἀριστοτέλης) ὑποστηρίζουν, πὼς κατὰ τὸν Ἱπποκράτη τὰ νοσήματα προέρχονται εἴτε ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς ἀναπνοῆς (πνεῦμα) εἴτε ἀπὸ τὰ ἀέρια ποὺ παράγονται ἀπὸ τὴ δυσπεψία τοῦ στομάχου. Τὴν ἴδια αἰτιολογία δίνει στὰ νοσήματα τὸ περὶ Φυσῶν. Ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς ὅμως καὶ τοὺς νεώτερους κριτικούς τὸ ἔργο θεωρεῖται νεώτερο τοῦ Ἱπποκράτη. Ἀκόμα καὶ ὁ «Ἀνώνυμος» διαφωνεῖ μὲ τὸν Μένωνα καὶ ἀποδίνει σ' αὐτὸν γνώμες σύμφωνες μὲ ἐκεῖνες τοῦ περὶ Νούσων I καὶ περὶ Φύσιος τοῦ Ἀνθρώπου. Ὡστε καὶ ὁ «Ἀνώνυμος» ἔχει ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀλεξανδρινούς γιατρούς.

Ὅπως νομίζει ὁ κ. Τούλ, πολὺ περισσότερο κῆρος ἔχουν οἱ γνώμες τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Μένωνα, γιατί διέθεταν στὴ Βιβλιοθήκη τῆς Σχολῆς τὰ ἔργα τοῦ Ἱπποκράτη καὶ τῶν ἄλλων γιατρῶν, καὶ μπορούσαν νὰ ἐλέγξουν τὶς πληροφορίες τους. Ἐνῶ οἱ νεώτεροι κατὰ δύο καὶ παραπάνω αἰῶνες ἀλεξανδρινοὶ γιατροί, ἴσως νὰ εἶχαν ἐξαπατηθεῖ, κατὰ τὸν Wellmann, ἀπὸ τοὺς πωλητὲς τῶν ἱατρικῶν χειρογράφων στὸ Μουσεῖο τῆς Ἀλεξάνδρειας. Ἦταν πιθανὸ λοιπὸν νὰ ἀποδώσουν τὰ χειρόγραφα στὸ διάσημο Ἱπποκράτη, γιὰ νὰ αὐξήσουν τὴν τιμὴ τους.

Ἀπὸ τὸ Φύλ. 21 ὁ «Ἀνώνυμος» ἐκθέτει τὶς γνώμες τοῦ Ἡρόφιλου, τοῦ Ἐρασίστρατου καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδη. Οἱ δύο πρῶτοι ἦταν ἰδίως διάσημοι ἀνατόμοι κατὰ τὸν τρίτο αἰῶνα π. Χ., ποὺ εἶχαν ἀνακαλύψει τὸ νευρικὸ σύστημα καὶ τὶς βαλβίδες τῆς καρδιάς. Ὁ Ἀσκληπιάδης ἦταν σπουδαῖος ἐπαγγελματίας στὴ Ρώμη, τὸν πρῶτο αἰῶνα π. Χ. Ἐπειδὴ ἦταν καὶ ὁπαδὸς τοῦ ἀτομισμού, εἶχε προτείνει πολλὰς νέες θεωρίες γιὰ τὶς φυσιολογικὰς λειτουργίες καὶ τὴν μετάμειψη ποὺ μὲ ἔχει ἀπασχολήσει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ ἔχω δημοσιεύσει σχετικά.

Κατὰ τὸν Ἐρασίστρατο καὶ τὸν Ἀσκληπιάδη, κάθε ὑλικὸ σῶμα χάνει ἐξακολουθητικὰ ὕλη. Τὰ ἔμψυχα χάνουν μάλιστα περισσότερη ἀπὸ τὰ ἄψυχα, γιατί κινοῦνται καὶ εἶναι θερμότερα. Γιὰ νὰ μὴ ἀφανιστοῦν, ἡ Φύση ἔδωσε στὰ ζῶα τὴν ὀρεξὴ ὥστε νὰ ζητοῦν τροφή, καὶ τὶς λειτουργίες γιὰ νὰ τὴν ἀφομοιώνουν. Ἡ ἀπώλεια τῆς ὕλης, κατὰ τὸν Ἐρασίστρατο, ἀναπληρώνεται ἀπὸ τὴν τροφή καὶ τὸν ἀέρα τῆς ἀναπνοῆς. Ὁ «Ἀνώνυμος» διαφωνεῖ ὅμως μὲ τὴ γνώμη τοῦ Ἐρασίστρατου, πὼς οἱ ἀρτηρίες περιέχουν μονάχα ἀέρα (πνεῦμα) καὶ ἀκολουθεῖ τὸν Ἡρόφιλο, ποὺ δέχεται ὅτι οἱ ἀρτηρίες καὶ οἱ φλέβες περιέχουν αἷμα καὶ ἀέρα, περισσότερο ὅμως ἀέρα ἀπὸ αἷμα οἱ ἀρτηρίες. Ὁ «Ἀνώνυμος» ἀντιλέγει στὸν Ἐρασίστρατο, ὅτι ἂν οἱ ἀρτηρίες περιεῖχαν μονάχα ἀέρα, δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ

αίμορραγοῦν στὴ διατομή τους. Οὔτε δέχεται τὴν ἐξήγηση τοῦ Ἑρασίστρατου, ὅτι τὸ φλεβικὸ αἷμα ἔλκεται ἀπὸ τὸ κενὸ ποῦ σχηματίζεται μέσα στὶς ἀρτηρίες μετὰ τὴν κένωση τοῦ περιεχόμενου ἀέρα.

Πολλὰ ἐπιχειρήματα, πιθανῶς τοῦ Ἑρασίστρατου καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδη, μνημονεύονται γιὰ νὰ ἀποδείξουν τὶς ἀδηλες ἀπώλειες τῆς ὕλης ποῦ ὀφείλονται σὲ ἐξατίμιση, ἀναθυμίαση κλπ. Ὅπως ἡ ἀπώλεια τῆς ὁσμῆς σὲ παλαιὰ ἀρτύματα ἢ τοῦ βάρους σὲ φρέσκο κρέας ἢ ψωμί. Ἐπειδὴ ὡστόσο τὸ φουσκωμένο ἀσκὶ καὶ τὸ ἔμψυχο σῶμα εἶναι ἐλαφρότερα ἀπὸ τὸ ἄδειο ἀσκὶ καὶ τὸ ἄψυχο σῶμα, ὁ «Ἀνώνυμος» δέχεται τὴν ἐξήγηση τῶν ἐμπειρικῶν, ὅχι μονάχα ἡ προσθήκη ἀπὸ κάτω βαρὺν αὐξάνει τὸ βάρος σ' ἓνα σῶμα. Ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι, τὸ ἐρώτημα γιὰ ποιοὺ λόγους μαραίνονται τὰ κομμένα ἄνθη, ἐνῶ τὰ πάνω στὸ φυτὸ δὲ μαραίνονται. Ὁ «Ἀνώνυμος» τὸ ἐξηγεῖ, πὼς τὸ φυτὸ ἀναπληρώνει τὶς ἀπώλειες τῆς ὕλης στὰ ἄνθη, ἐνῶ εἶναι ἄκοπα. Ἄλλο ἐπιχείρημα εἶναι τὸ κυνήγι τῶν θηραμάτων μὲ σκύλους. Αὐτὸ σημαίνει πὼς τὰ θηράματα σκορπίζουν στὸ πέρασμά τους ὁσμῆρὰ σωματίδια. Ἀναφέρεται ἔπειτα ἓνα πείραμα τοῦ Ἑρασίστρατου σὲ μιὰ νηστική ὄρνιθα. Ἀφοῦ τὴ ζύγισε μὲ τὰ σκύβαλά της, βεβαιώθηκε πὼς εἶχε χάσει πολὺ βάρος ἀπὸ ἀδηλες ἐκκρίσεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὁσμὴ τοῦ ἰδρώτα, ὅταν ὁ ἄνθρωπος φάει ἀρτύματα ἢ σκόρδα ἀποτελεῖ ἀπόδειξη. Ἐδῶ ὅμως ὁ «Ἀνώνυμος» ἀντιλέγει στὸν Ἀσκληπιάδη, ποῦ ὑποστηρίζει, πὼς οἱ ἀρωματικὲς ιδιότητες τῶν ἀρτυμάτων χάνονται ὅταν τὰ καταπίνουμε, γιὰτὶ ἀλλιῶς θὰ τὰ ἀντιλαμβανόμαστε στὴν ὄσφρηση. Ὁ «Ἀνώνυμος» ἀπαντᾷ, πὼς δὲν τὰ ἀντιλαμβανόμαστε, γιὰτὶ μετὰ τὴν κατόπηση δὲν ἐρεθίζουν πιά τὴν ὄσφρηση. Ἄλλο παράδειγμα ἀπώλειας τῆς ὕλης εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς θερμότητος καὶ τῆς ὑγρασίας ἀπὸ τὸ σῶμα. Παρὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιχειρήματα ὁ «Ἀνώνυμος» φαίνεται πὼς δὲν πείθεται, ὅτι γίνονται ἀδηλες ἀπώλειες τῆς ὕλης, ἴσως γιὰτὶ προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ τῶν μὴ ὁρατῶν πόρων, ποῦ σὰν μεθοδικὸς δὲν παραδέχεται.

Ὡστόσο παραθέτει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Ἀσκληπιάδη καὶ τοῦ Ἀλέξανδρου γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν πόρων. Ὅπως ἡ δραστικότητα ποῦ ἔχουν ὀρισμένα φάρμακα, ἂν δοθοῦν ἐξωτερικῶς σὲ ἐντριβὲς ἢ σὲ ὑποκαπνισμό. Γιὰτὶ αὐτὸ σημαίνει πὼς ἀπορροφοῦνται ἀπὸ τοὺς μὴ ὁρατοὺς πόρους τοῦ δέρματος. Ἀναφέρει ἐπίσης τὸ θρῦλο γιὰ τὴ μακροζωία τοῦ Δημόκριτου. Πὼς δηλαδὴ εἶχε παρατείνει τὴ ζωὴ τοῦ ἀναπνέοντος τὶς ἐξατίσεις τῶν ψηνομένων ἄρτων. Κατὰ τὸν «Ἀνώνυμο» οἱ ἐξατίσεις δυναμώνουν τὸν ἄνθρωπο, ἐπειδὴ δροῦν σὰν τροφή. Ἄλλο ἐπιχείρημα γιὰ τοὺς μὴ ὁρατοὺς πόρους εἶναι ἡ θέρμανση ἢ ἡ ψύξη τοῦ σώματος ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸ ἀέρα. Θὰ πρέπει λοιπὸν νὰ εἰσχωρεῖ στοὺς μὴ ὁρατοὺς πόρους τοῦ δέρματος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θέρμανση καὶ ἡ ψύξη εἶναι ὕλικά φαινόμενα καὶ κατὰ

τὸ ἐλεατικὸ δόγμα ἓνα ὑλικὸ σῶμα δὲν μπορεῖ νὰ εἰσχωρήσει σὲ ἄλλο, ἢ ὑπαρξὴ τῶν ἀοράτων πόρων εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ ἐξηγήσει τὰ φαινόμενα. Οἱ ἀόρατοι αὐτοὶ πόροι ἐξηγοῦν καὶ τὴ διατροφή ὅλου τοῦ σώματος ἀπὸ τὸ μερμήγκι ἴσα μὲ τὸν ἐλέφαντα καὶ τὴν καμήλα. Ὅπως εἴπαμε ὅμως, τοὺς πόρους αὐτοὺς δὲν τοὺς δέχεται ὁ μεθοδικὸς «Ἀνώνυμος». Κατηγορεῖ μάλιστα τὸν Ἀσκληπιάδην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον, ὅτι διδάσκουν τὴν ὑπαρξὴ τους, χωρὶς νὰ τὴν ἔχουν ἀποδείξει. Καὶ ὅτι ἐπικαλοῦνται μονάχα δογματικὰ ἐπιχειρήματα, σὰν τὴ δικαιοσύνη καὶ τὴ συνέπεια τῆς Φύσης ἢ τὸ ἀδιαπέραστο τῶν ὑλικῶν σωμάτων.

Τελειώνοντας τὴν εἰσήγησιν τῆς μελέτης τοῦ κ. Τούλ, ἃς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ προτείνω στὴν Ἀκαδημία νὰ δεχτεῖ τὸ αἶτημά του νὰ δημοσιευθεῖ στὶς πραγματεῖες. Γιατὶ τώρα ποῦ ἡ Ἱστορία τῆς Ἱατρικῆς θὰ διδάσκεται ἐπὶ τέλους σὲ ὅλες τὶς Ἱατρικὰς μας Σχολὰς, ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Μένωνος θὰ πρέπει νὰ εἶναι γνωστὴ σὲ ὅλους τοὺς διδάσκοντες, τοῦλάχιστον γιὰ τὴν περίοδον τῆς προαριστοτελικῆς Ἱατρικῆς στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα.

S U M M A R Y

The papyrus of Anonymous Londoniensis was published by G. Kenyon and H. Diels (1892 - 3). The most valuable part of it are the fragments of Iatrica by the aristotelian Menon. They are the oldest account about the prearistotelian medicine. Amid other informations, also the opinions of Hippocrates are reported, much differing from the ascribed to him by the alexandrians. Then follows a criticism of the theorie of the physicians Herophilus, Erasistratus and Asclepiades.